

საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი უსწობი წყარო

ბექა ჭიჭინაძე*

I. შესავალი

წინამდებარე ნერილში წარმოდგენილია საქართველოს ისტორიის ახალი წყაროების ნაწილი, რომელიც ხანგრძლივი და შრომატევადი წყაროთმცოდნეობითი ძიებების შედეგადაა მოპოვებული. სამწუხაროდ, უკანასკნელ პერიოდში საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობითი ბაზის გაფართოებისაკენ ძალისხმევა ნაკლებადაა მიმართული, ჩვენი მიზანია, რამდენადაც ამ მცირე მოცულობის ტექსტშია შესაძლებელი, განსახილველი წყაროების შუქზე გადმოვცეთ ქართული ისტორიოგრაფიის რიგი ფუნდამენტური პრობლემები.

საქართველოს ისტორიის ქვემოთ განხილულ ევროპულ წყაროთა წარმომავლობისა და სამეცნიერო ღირებულების არაერთგვაროვნების მიუხედავად, მათი ჩვენებებიდან კარგად ჩანს, რომ შუა საუკუნეების პრიმიტიული გეოგრაფიული წარმოდგენებისა და ფსევდოისტორიოგრაფიული შეხედულებების პირობებშიც კი, დასავლეთში არსებობდნენ ქართულ სამყაროსთან დაკავშირებული მრავალმხრივი საისტორიო ტრადიციები.

სტატიაში ერთი წყაროს ჩვენებათა საფუძველზე განვიხილავთ ქართული სამყაროს კულტურულ-ისტორიულ ნიშას, რომელიც მას დასავლეთ ევროპულ პერსპექტივაში ეჭირა ისტორიის უზარმაზარი მონაკვეთის განმავლობაში.

II. ბარდაიშანი

მეორე-მესამე საუკუნეების მრავალმხრივი საეკლესიო მოღვაწე – გნოსტიკოსი ბარდაიშანი (154 – 222) ცნობილი ფილოსოფოსი,

* ისტორიკოსი. სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის თეოლოგიისა და ფილოსოფიის ინსტიტუტის მკვლევარი.

პოეტი და ჰიმნოგრაფი იყო. ერთ-ერთ ნაშრომში - „ნიგნი ქვეყანათა სჯულის შესახებ“ იგი მოიხსენიებს ქართლსაც, აღნიშნულ თხზულებაში, ასტრონომიის კრიტიკის კონტექსტში ვკითხულობთ: „ქალდეელთა ნიგნში წერია, რომ როდესაც მერკური ვენერასთან დგას მერკურის სახლში, ეს წარმოშობს მოქანდაკეებს, მხატვრებს და ფულის გადამცვლელებს, მაგრამ როდესაც ისინი ვენერას სახლში დგანან აწარმოებენ პარფიუმერებს, მოცეკვავეებს, მომღერლებს და პოეტებს. მაგრამ არაბთა და სარაციონთა ქვეყნებში, ზემო ლიბიაში, მავრიტანიაში, ნუმიდეელთა ქვეყანაში, ოკეანის პირზე, გერმანიაში, ზედა სარმატიაში, ქართლში, (ტექსტის თარგმანში „იბერია“ შეცდომით მიჩნეული ესპანეთად, მაგრამ გეოგრაფიული კონტექსტიდან ეჭვიმუტანლად ჩანს, რომ კავკასიის იბერია, ქართლია ნაგულისხმევი. ბ.ჭ.) პონტოს ჩრდილოეთით მდებარე ყველა ქვეყანაში, ალანელების მთელ რეგიონში, ალბანელებსა და ლაზიკაში და ბრიუსაში, რომელიც დურუს გადაღმა მდებარეობს, არსად გვხვდებიან მოქანდაკეები, პარფიუმერები ან ფულის გადამხურდაველები, მხატვრები, ან პოეტები. მერკურისა და ვენერას გავლენა უძღურია სამყაროს გარეუბან-ში“.¹

პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ცნობა ჩამოთვლილ ხალხთა განუვითარებლობის შესახებ მეტად გაზვიადებულია, სხვა რომ არაფერი იმის გახსენებაც იკმარებდა, რომ ქართლში მთავარი ხუროთმოძღვრისა და მხატვრის სახელოც კი არსებობდა, მაგრამ ბარდაიშანი მოხმობილ ცნობაში იბერიის მდებარეობას უაღრესად მრავლისმეტყველად განსაზღვრავს, მისი თვალსაზრისით ის სამყაროს გარეუბანშია. აქ გამოთქმული აზრი ქართული სამყაროს მომცველი გეოგრაფიული არეალის შესახებ სხვა, კარგად ცნობილ წყაროებშიც გვხვდება.

„იბერიის ქალაქ ჰერმასტის გასწვრივ სამყარო ორადაა გაყოფილი – პლინიუსი.² სკვითია – მსოფლიოს უშორესი საზღვარი –

¹ Hegedus T., 'Necessity and will in the thought of Bardaisan of Edessa', Waterloo Lutheran Seminary, 2003, 341.

² Smith W., Dictionary of Greek and Roman Geography, London, Vol.1., 1853, 571.

ესქილე.³ „არის ქვეყანა ივერია დასალიერი დედამიწისა – მოსე ხორენელი.⁴ „ქართლი – ყურე სოფლისა... შორიელნი მკვიდრნი“ – იოანე საბანისძე.⁵ ბრძოლის მოყვარე ქართველები, „რომელთა სამეფოც გადაჭიმულია ისე შორს, რომ კასპიის (კავკასიის) მთებამდე აღწევს“ – სოლომის გრაფი იოჰანი.⁶ ქართველები „ამბო-ბენ, რომ მათი ძალაუფლება ვრცელდება ისე შორს, როგორაც კასპიის მთებია“ – ბაუმგარდტენი⁷. ყოველივე თქმულის შემდეგ გასაგებია, რომ ექსპედიცია სამყაროს დასალიერში, როგორც ბარდაიშანი ამბობს „სამყაროს გარეუბანში“, ხშირად ხდებოდა ევროპული ლეგენდარული ციკლებისა თუ საგმირო ეპოსების მოტივი, მაგ. შუა საუკუნეების ცნობილ ფვაროსნულ ციკლში – **“les Chetifs”** – ნათქვამია, რომ გმირებმა პირველად გადაკვეთეს არმენიისა და საქართველოს ქვეყანა.⁸ ანუ ფეხი შედგეს ზღაპრულ განზომილებაში, სამყაროს დასალიერში. მნიშვნელოვანია, რომ გვიდოს მსოფლიო რუკაზეც საქართველო სწორედ ქვეყნიერების დასალიერშია გამოსახული.⁹ ამავეს თქმა სურდა ბენიამენ ტუდელასაც, როდესაც დიდი რაბინის ძალაუფლების მთელი მსოფლიოს ებრაელებში გავრცელების შესახებ წერდა, მრავალი ქვეყნის დასახელების შემდეგ იგი ასახელებს ყველაზე შორეულ მხარეებს: „თარგამოსიანებამდე და ქართველებამდე, რომლებიც მისდევენ ქრისტიანობას, სამარყანდის კარებამდე, ტიბეტამდე და ინდო-

³ ქუთათელი ა., ესქილე, „მიჯაჭვული პრომეთე“, თბილისი, 1948, 10.

⁴ Thomson R., Moses Horenatsi – “History of the Armenians”, London, 1978, 32

⁵ ქართული მწერლობის საუნჯე, ტ.1, თბილისი, 2011, 256-263.

⁶ Peradze G., An account of the Georgian Monk and Monasteries in Palestine, London, 1937, 4, 5, 193.

⁷ იქვე, 196.

⁸ Myers M., “Les Chetifs” – The Old French Crusade Cycle, University of Alabama, 1981, 91.

⁹ თვარაძე ა., საქართველო და კავკასია ევროპულ წყაროებში მე-12-16 საუკუნეთა ისტორიოგრაფიული და კარტოგრაფიული მასალის მიხედვით, თბილისი, 2004, 215.

ეთამდე“.¹⁰ ამდენად, ამ უფრო ნათელი გეოგრაფიული წარმოდგენების მქონე ავტორისთვისაც კი საქართველოდან „ქვეყნიერების კიდემდე“ – ინდოეთამდე თითქოს ერთი ნაბიჯია. საქართველო და სომხეთი უკიდურეს აღმოსავლეთში აქვს წარმოდგენილი ბართლომეუს ანგლიკუსსაც.¹¹

ყურადსაღებია, რომ ოიკუმენეს მიჯნად მხოლოდ ქართლი არ ყოფილა მიჩნეული, ძველ სამყაროში ასეთად წარმოდგინათ ირლანდიაც და ესპანეთიც – ჰერკულესის სვეტების მხარე, ვფიქრობ, სწორედ ამით უნდა ავხსნათ ის განსაცვიფრებელი მოვლენა, რომ ქართლსაც, ესპანეთსაც და ირლანდიასაც იბერიას უწოდებდნენ.

ცნობილია, რომ სემიტურ და ინდოევროპულ ენებში „ბრ“ ფუძე აღნიშნავდა გადაღმა, მიღმა მდებარე სივრცეს, ამიტომაც ვფიქრობ, სწორედ ამ ფუძისაგან ნანარმოები სახელი – „იბერია“, აღნიშნავდა „სამყაროს უშორეს საზღვარს“ (ესქილე) თუ „სამყაროს გარეუბანს“ (ბარდაიშანი) ქართლშიც, ესპანეთშიც, ირლანდიაშიც. ყველაფერ თქმულის შემდეგ არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ ანტიკურ ხანაში და შუა საუკუნეებშიც ყველაზე პოპულარული მითები, შესაბამისად ლიტერატურული ტრადიციებიც, სწორედ კავკასიასთან იყო დაკავშირებული - ჯუჯა პიგმეები თუ გიგანტი პანოტები, პრომეთე, არგონავტები, კინოკეფალები, ამორძალები, აღმოსავლეთის საკვირველებანი – ფარსმანის წერილი, ებრაელთა დაკარგული ტომების სამეფო, უკვდავების წყარო, ბნელეთის მიწა – კედარი, მიწიერი სამოთხე (ჰერეფორდის რუკაზე), აპოკალიფსი – გოგი და მაგოგი, პრესვიტერი იოანე... ამ შთამბეჭდავი მოვლენის მიზეზი ისაა, რომ მითიური სივრცე, ქართული ზღაპრების ტრადიციულ შესავალს რომ დავესესხოთ, წარმოიდგინება „ცხრა მთას“ და „ცხრა ზღვას“ იქით, ყველაზე შორს, ქვეყნიერების დასალიერში, კავკასია, და სახელდობრ საქართველო კი სწორედ ასეთად მი-

¹⁰ Dubnov S., History of the Jews – from the Roman Empire to the Early Medieval Period, New-York, 1968, 801.

¹¹ McKenzie S., Conquest Landmarks and the Medieval World Image, University of Adelaide, 2000, 52

იჩნეოდა, რამდენადაც იბერია წარმოადგენდა ცივილიზებული ოიკუმენეს მიჯნას, მის ჩრდ. კი მომთაბარეთა თავზარდამცემი ურდოები, გოგი და მაგოგი ბინადრობდნენ. ევროპული ცივილიზაციის ცენტრებისაგან უზარმაზარი ტერიტორიული დაცილების შესაბამისად კავკასია მისტიფიცირებული იყო, რაც რიგ შემთხვევებში მის დემონიზებაში გამოიხატებოდა (აპოკალიფსური გოგი და მაგოგი), ზოგჯერ კი დეიფიკაციაში (პრესვიტერი იოანე).

ბერძნულ და ლათინურ საეკლესიო წყაროებში საგანგებოდაა გახაზული იბერიის გაქრისტიანების ეპოქალური მოვლენა, რომელიც თითქოს ამართლებდა ბიბლიურ წინასწარმეტყველებას იმის შესახებ, რომ სახარების სიტყვა „ქვეყნიერების კიდებსაც“ მოიცავდა, მაგრამ ქართლის გაქრისტიანების შესახებ ისტორიული სურათის წარმოსადგენად ეს ცნობები მაინცადამაინც დიდ სამსახურს ვერ გვინვენ, ბაკურ იბერისაგან მომდინარე ტრადიცია ქართლის მოქცევის შესახებ ტიპური აგიოლოგიაა და მასში ისტორიული ხელჩასაჭიდი ძნელი საპოვნელია, თხრობის ცენტრში აქ ისტორიული ღირებულების არმქონე მისტიკური მოვლენები დგანან, ამიტომაც ქართული ისტორიოგრაფიის ამ ცენტრალური საკითხის საკვლევად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ახალი წყაროების გამოვლენა.

III. ეკეჰარდ სანგალენსიზი

ეკეჰარდ სანგალენელი – მე-10-11-საუკუნეებში მოღვაწე (დაახ. 980 – 1056-წ.) ლათინი ბერია, სანგალენის აბატი, რომელსაც შეთხზული აქვს ქრისტიანული ეკლესიის მნიშვნელოვანი მოვლენებისა და წმინდანებისადმი მიძღვნილი სადღესასწაულო საკითხავები. ეკეჰარდის ერთ-ერთ ჰიმნში, რომელიც ჯვარცმას ეხება, მოიპოვება მეტად საინტერესო, თავისებური, მოკლე, მაგრამ მრავლისმეტყველი ცნობა ქართლში ქრისტიანობის ადრეული პერიოდის შესახებ:

195. “Christe tua dextra benedic cerasia nostra.
Hiberiae tellus dedit hæc. Italisque Lucullus.

Christus amarinas cruce mulceat Hiberianas”.¹²

195. „ქრისტე, შენი კურთხეული ჯვარცმა ჩვენი ალუბალია. იბერიის მინამ მისცა ის იტალიელ ლუკულუსს. ქრისტეს ამარინას [ერთგვარი ალუბალი] ჯვარი [კი] ითხოვეს [თვითონ] იბერებმა“.

როგორც ცნობილია, ალუბალი რომში მართლაც ლუკულუსმა შეიტანა, ქალაქ კერასუნტიდან, საიდანაც მომდინარეობს კიდეც ამ ხილის სახელიც ევროპულ და რიგ არაევროპულ ენებში (*cerasia*), სწორედ ეს ფაქტი აქვს გამოყენებული ეკეჰჰარდს პოეტური შედარებისას, სისხლდათხეულსა და ჯვარცმულ ქრისტეს იგი ალუბალს ადრის, რომელიც რომში სამხრეთ დასავლეთ საქართველოდან, კერასუნტიდან იქნა შეტანილი, მართალია ეს ქალაქი უშუალოდ იბერიის ფარგლებში არ ყოფილა მოქცეული, მაგრამ ეთნონიმი იბერი ფართო აზრით მთლიანად ქართულ სამყაროს ფარავდა. ამგვარად, ეკეჰჰარდის მიხედვით ჯვრის ერთგვარი მხატვრული წინასახე – ალუბალი, იბერთა მიწიდან იქნა გატანილი, საკუთრივ ქრისტეს ჯვარი კი თვითონ იბერებმა ითხოვეს. რომელი ისტორიული მოვლენა შეიძლება იგულისხმებოდეს აქ ამჯერად? ცნობილია, რომ იბერებმა მართლაც ითხოვეს ქრისტეს ჯვრის ფრაგმენტები – ძელი ცხოვლის ნაწილები, რის შესახებაც თხრობა დაცულია ძველ ქართულ წყაროებში: „მაშინ წარავლინა მირიან მეფემან ებისკოპოზი იოვანე და მის თანა წარჩინებული ერთი წინაშე კოსტანტინე მეფისა, და ითხოვა ნაწილი ძელისა ცხორებისა, რომელი მას ჟამსა ოდენ გამოჩინებულ იყო ღმრთის-მოყუარისა დედოფლისა ელენესად“.¹³ შეიძლება ითქვას, რომ ეკეჰჰარდი ზედმინვნით ადასტურებს „ქართლის ცხოვრების“ სწორედ ამ ცნობას, მნიშვნელოვანია, რომ ამ შემთხვევაში ის არცერთ ჩვენთვის ცნობილ უცხოურ წყაროს არ ეყრდნობა, იბერიის გაქრისტიანების

¹² Ekkehardi M., *Benedictiones ad Mensas*, The Archaeological Journal, XXI, London, 1864, 362.

¹³ ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული, თბილისი, 1942, 73.

შესახებ არსებულ ბერძნულ და რომაულ წყაროებში ამის შესახებ არაფერია ნათქვამი.

მიუხედავად იმისა, რომ ეკკეჰარდის ცნობა ძალიან მოკლეა, ის ადასტურებს იბერიის გაქრისტიანების ისტორიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მოვლენას – ძელი ცხოვლის ნაწილების გამოთხოვნას, რის შესახებაც ძველი ქართული წყაროები საუბრობენ. ქართულ ისტორიოგრაფიაში უცნობ ლათინურ საეკლესიო წყაროებში ქართლის გაქრისტიანების შესახებ კიდევ რამოდენიმეგანაა საუბარი, მაგრამ ისინი ფრაგმენტულ ხასიათს ატარებენ, როგორც მაგალითად ეპიფანიუს სქოლასტიკოსის ცნობის შემთხვევაში.

IV. ეპიფანიუს სქოლასტიკოსი და კასიოდორუსი, 510-წელი

ეპიფანიუსის “Tripartite History” მრავალმხრივ შესანიშნავი ძეგლია ქრისტიანული ეკლესიის ისტორიის შესახებ, იგი დასავლეთის ეკლესიაში ერთ-ერთ მთავარ სახელმძღვანელოდაც კი ითვლებოდა ეკლესიის ისტორიაში, ნაშრომი შედგენილია კასიოდორუსის განკარგულებით, მასვე მიეწერება მისი რედაქტირებაც.

ეპიფანიუსს ხელი მრავალრიცხოვან წყაროებზე მიუწვდებოდა, მათ შორის უნდა ყოფილიყო კასიოდორუსისაგან ვივარიენსის მონასტერში დაარსებული ბიბლიოთეკაც. მისი ცნობა ქართლის გაქრისტიანების შესახებ ფრაგმენტულია და განსახილველი მოვლენის ზოგადი ისტორიული და ქრონოლოგიური კონტექსტის ასახვით შემოიფარგლება, უფრო ვრცელია მასთან დაცული ცნობა სომხეთის გაქრისტიანების შესახებ.

“In temporibus religiosi principis Constantini, et Indorum gentes et berorum Christiani dogmatis rudimenta susceperunt. Sed etiam Arnienios tunc primum audiivi Christianos effectos. Aiunt enim Tiridatem regem tuuc gentis illius ex quodam mirabili signo Dei, quod circa ejus domum evenit, Christianum fuisse factum, et emnes simul ejus ditioni subjectos una præceptione jussisse ut similiter

Deo colla submitterent. Unde et apud caeteros confines Christianum dogma transivit, et multitudine dilatatum est”.¹⁴

„კონსტანტინეს სარწმუნოებრივი მთავრობის ჟამს, ინდოელთა და იბერთა მოდგმამ ქრისტიანულ მოძღვრებაში განსწავლა მიიღო, აგრეთვე სომხებმა, მათ პირველად იხილეს ქრისტიანობის ძალმოსილება, ისინი ამბობენ, რომ მეფე ტირიდატის ჟამს ეს მოდგმა გარკვეული სასწაულებრივი ღვთიური ნიშით, რომელიც მისი სახლის მახლობლად აღსრულდა ქრისტიანთაგან, [განათლდა] და ამავე დროს მისი ქვეშევრდომნი მასთან ერთად, სახელმძღვანელო მაგალითისამებრ დამორჩილდნენ იმავე ღმერთს, ასე რომ განივრცო ქრისტიანული მოძღვრება მომიჯნავე მხარეებშიც, რომელთა რიცხვი აღურაცხებლია“.

V. ეთიოპური და კოპტური სვინაქსრები

აქვე შევეხები ქართულ ისტორიოგრაფიაში ორ ცნობილ წყაროს ქართლის გაქრისტიანებასთან დაკავშირებით – ეთიოპურ და კოპტურ სვინაქსრებს, რადგანაც მათი დიდმნიშვნელოვანი ცნობები ჩვენს ისტორიოგრაფიაში სათანადოდ გათვალისწინებული არაა. აღნიშნული წყაროს ჩვენებებს არქეოლოგიურ მონაცემებთან შეპირისპირებით განვიხილავთ. ჩვენთვის გამორჩეულად ყურადსაღები „ეთიოპურ სვინაქსარში“ არის თხრობა საქართველოს ეკლესიის ისტორიის ისეთი ფუძემდებლური მოვლენის შესახებ, როგორც პირველი ქრისტიანული ტაძრის მშენებლობაა, რომელიც, როგორც გამოირკვა, მჭიდროდაა დაკავშირებული სვეტიცხოვლის მახლობლად მდებარე წარმართულ ტაძართან (ოთხმოცდაათიან წლებში მცხეთაში, არმაზციხესთან, სვეტიცხოვლის მახლობლად, არქეოლოგებმა მიაკვლიეს მეოთხე საუკუნის ბრწყინვალე წარმართულ სატაძრო კომპლექსს). ამასთან დაკავშირებით

¹⁴ Avtores Historiae Ecclesiasticae - Froben, 1544, 324.

შესანიშნავი ქართველი არქეოლოგი და მკვლევარი, გურამ ყიფიანი, შემდეგს აცხადებს: „...ეს ექვსაფსიდიანი ტაძარი, რომელზეც ახლა ვლაპარაკობთ, დაუმთავრებელია, გვაქვს კაპიტელი, გვაქვს ბაზისი, მაგრამ არსად ჩანს სვეტი. დავუშვათ, რომ სვეტი ხის იყო და გადაინვა, მაგრამ ცეცხლის კვალი იქ არ არის და ვერ გადაინვებოდა. გარდა ამისა, აფსიდებს შორის ხის კონსტრუქციები დადასტურებულია და ის არსად გამქრალა. სად წავიდა რვანახევარი მეტრის სიმაღლის სვეტი? სვეტი სწორედ არ არის და ჩანს ისეთი სიტუაცია, რომ კრამიტის სახურავი ჩაშლილია და იმიტომ არ არის დალენილი და ყველა კრამიტის ზომის აღდგენა შეგვიძლია, სვეტი შესაძლოა არსებობდა და ვილაცამ გამოაცალა (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ვიდუოთეკა, გურამ ყიფიანი, ლექცია 6, ნაწილი – 2)“. ქართულ ისტორიოგრაფიაში სათანადო ყურადღება არ ექცევა ეთიოპური სვინაქსრის ცნობებს ქართლის გაქრისტიანების შესახებ, უცხოელმა მკვლევრებმა მას რამდენიმე მნიშვნელოვანი პუბლიკაცია მიუძღვნეს, რამაც აღნიშნული წყაროს მიმართ დიდი ინტერესი აღმოძრა. მეტადრე წყაროს იმ მონაკვეთმა, რომელიც მცხეთაში პირველი ქრისტიანული ეკლესიის მშენებლობას ეხება, ამიტომაც ტექსტის ეს ნაწილი ვთარგმნე. სანამ ციტატას მოვიტან, უნდა აღინიშნოს, რომ ტექსტები ქრისტიანული ეკლესიის ისტორიის შესახებ საერთოდ გაჯერებულია სასწაულებრივი თხრობებით, მაგრამ მკვლევარი, ამისდა მიუხედავად, ვალდებულია, სასწაულებრივი თხრობის შემცველი წყაროები ხელაღებით მაინც არ უარყოს და თუკი შესაძლებელია, მისტიკური გარსის მიღმა ისტორიული სინამდვილე განჭვრიტოს, მაგ., არმაზის „სასწაულებრივი შემუსვრა“ სინამდვილეში სხვა არაფერი უნდა ყოფილიყო, თუ არა მისი ადამიანური ძალით მოსპობა, რაც, სხვათა შორის, ასახული ჩანს ტენდენციურ, მაგრამ შედარებით ადრეულ სომხურ წყაროებში, სადაც არმაზის კერპს მას შემდეგ მუსრავენ, რაც მეფე უკვე ნათელდება. ცხადია, კერპების შემუსვრა გაქრისტიანებას მოყვა, მაგრამ მოგვიანო ხანის ქართული ქრისტიანული წყაროები ამ მოვლენას წინაუკმო გადმოგვცემენ, რომ ვითომც კერპთა სასწაულებრივ შემუსვრას მოჰყვა მოქცევა. ყველაფერი ეს სავსებით კანონზომიერია იმ ეპო-

ქისტვის, რომელსაც განსახილველი ტექსტები განეკუთვნებიან. რაც შეეხება ეთიოპიურ სვინაქსარს, აქ საუბარია იმის შესახებ, რომ პირველი ქრისტიანული ტაძრის აგებისას დასჭირდათ სვეტები, რომელიც არ მოეპოვებოდათ, სამაგიეროდ, ახლოს მდებარე წარმართულ ტაძარს აღმოაჩნდა მშვენიერი სვეტები. წმინდა ნინომ (თეოგნოსტა) ილოცა და სვეტებმა თავიანთი თავი წარმართული ტაძრიდან „მოიხსნეს“ და ქრისტიანულ ეკლესიაში „მივიდნენ“.¹⁵ რა საკვირველია, სვეტები იქვე, მახლობლად მდებარე წარმართული ტაძრიდან სვეტიცხოვლის ასაშენებლად გადაიტანეს, აღნიშნული მოვლენა კი სასწაულებრივად შებურეს, მართლაც, კიდევ უფრო მნიშვნელოვან კოპტურ სვინაქსარში უბრალოდ ნათქვამია: „... ააგეს დიდი ტაძარი და დასჭირდათ სვეტები, იქვე იყო კერპების დიდი სახლი, რომელსაც ჰქონდა სვეტები, ამგვარად მათ აიღეს ისინი, რომ აეშენებინათ ეს ტაძარი“.¹⁶ შთამბეჭდავი აქ ისაა, რომ ეს წყაროები ზუსტად პასუხობენ ოცდამეერთე საუკუნის არქეოლოგის დაჟინებულ კითხვას, თუ რა იქნა სვეტიცხოვლის მახლობლად მდებარე ექვსაფსიდიანი წარმართული ტაძრის სვეტები, როდესაც აქ დარჩენილია სვეტის ძირებიც და თავებიც - ბაზისები და კაპიტელები და შენობაც უკვე გადახურული იყო კრამიტით? ე.ი. იქ სვეტები აუცილებლად უნდა ყოფილიყო. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ექვსაფსიდიან წარმართულ ტაძარში დარჩენილი სვეტების ბაზისებისა და კაპიტელების მორთულობებით – ხვიებითა და კანელურებით თუ ვიმსჯელებთ, ეს სვეტები მეტად მშვენიერნი უნდა ყოფილიყვნენ, ჩანს, სწორედ ამიტომ შენიშნავს ეთიოპიური სვინაქსარი, რომ მახლობლად მდებარე წარმართული ტაძრის სვეტები მშვენიერნი იყვნენ. ყოველივე თქმულის შემდეგ შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქართლის გაქრისტიანების შესახებ ეთიოპური და კოპტური სვინაქსარების ცნობებსა და არქეოლოგიურ მონაცემებს შორის არსებობს შთამბეჭდავი, ზედმიწევნითი თანხვედრა,

¹⁵ Wallis Budge E. A., *The Saints of The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church*, Translation, Ethiopian Orthodox Tewahedo Debre Meheret St. Michael Church, 35.

¹⁶ *Coptic Synaxarium*, St. George Coptic Orthodox Church, Illinois, 1995, 26.

რომელსაც მკაფიო გარკვეულობა შეაქვს საქართველოს ეკლესიის ისტორიის ერთ-ერთ ცენტრალურ საკითხში. „ეთიოპური და კოპტური სვინაქსრების ცნობები იმის შესახებ, რომ სვეტიცხოვლის მშენებლობისას მახლობლად მდებარე წარმართული ტაძრის სვეტები გამოიყენეს, არქეოლოგიური მონაცემების სახით დასტურს პოულობს, ისევე, როგორც ქართული საისტორიო ტრადიციის ცნობა ქართველთაგან ძელიცხოვლის თხოვნის შესახებ დასტურდება ეკვეპარდ სანგალენსიზის საგალობელში.

ქართლის გაქრისტიანების შემდეგ, მეხუთე საუკუნის შუა ხანებში ქვეყანა ხელახლა დადგა მნიშვნელოვანი საგარეო პოლიტიკური არჩევნის წინაშე, ამჯერად მას არა ქრისტიანობასა და სხვა რომელიმე რელიგიას შორის, არამედ საკუთრივ ქრისტიანულ მიმდინარეობებს შორის უწევდა არჩევნის გაკეთება, იბერიამ ამჯერადაც ქალკედონიტური მრწამსი აირჩია, რითაც დააკონკრეტა საკუთარი პროდასავლური მისწრაფებები, რომელიც ჯერაც ქრისტიანობის მიღებისას გამოავლინა, ქალკედონიზმმა განსაზღვრა მთელი მისი პოლიტიკური და კულტურული მომავალი, მაგრამ ქალკედონის კრებისადმი იბერიის დამოკიდებულების შესახებ სანდო წყაროები არ მოიპოვებინ.

ქალკედონის მსოფლიო საეკლესიო კრებისადმი ქართველთა მიმართება ქართული საერო და საეკლესიო ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი ცენტრალური საკითხია, ამიტომაც მომდევნო თავში განხილული ის უცნობი ლათინური წყარო, რომელიც აღნიშნული მოვლენის შესახებ საუბრობს, გამორჩეულად მაღალღირებულია.

VI. იოჰანეს ბიკლარენსიზი

იოჰანეს ბიკლარენსისი (დაახ. 540-621) წარმოშობით ლუზიტანიელი საეკლესიო მოღვაწე და ისტორიკოსი იყო. ბიკლაროს ბენედიქტელთა მონასტერში მოღვაწეობისას, რომლის აბატიც თავად გახლდათ, 590-წელს, შექმნა ცნობილი ისტორიული თხზულება „ქრონიკა“, აღნიშნულ თხზულებაში მოიპოვება საქართველოს ეკლესიის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი ცნობები, საკმარისია აღინიშნოს, რომ ბიკლარენსიზის ქრონიკაში პირველად გვხვდე-

ბა მითითება საქართველოს ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობის შესახებ, წყარო უაღრესად ღირებულია იმმხრივაც, რომ მასში ასახულია საქართველოს ისტორიის ისეთი ფუნდამენტური მოვლენა, როგორცაა ქალკედონის მსოფლიო საეკლესიო კრებისადმი ქართველთა დამოკიდებულება.

“catholica ecclesia a populo concinendum intromisit, priusquam Dominica dicatur Oratio. 3. Armeniorum gens, et Hiberorum, qui a praedicatione apostolorum Christi Susceperunt fidem, dum a Cosdroae, Persarum imperatore ad culturas idolorum Compellerentur”.¹⁷

„[ქალკედონის კრების სიმბოლო] კათოლიკე ეკლესიამ და ყოველმა ხალხმა შეინწყნარა... სომეხმა ხალხმა და იბერებმა, რომელთაც მიიღეს ის [ჭეშმარიტი სარწმუნოება, რომელიც დაამტკიცა ქალკედონის კრებამ] ქრისტეს მოციქულებისაგან, სანამ სპარსეთის იმპერატორი კოსდრო [ხოსრო] ორივეს კერპთმსახურებისაკენ მოუწოდებდა“.

VII. პაისიუს ლიგარიდესი

მეექვსე საუკუნის მეორე ნახევარში ქართლში არანაკლები მნიშვნელობის ისტორიულ და კულტურულ მოვლენას აქვს ადგილი, ასურელმა მისიონერებმა ქვეყნის სხვადასხვა ნაწილებში სამონასტრო კოლონიები დააფუძნეს, რომელთაც მნიშვნელოვანი ზეგავლენა ქართული სახელმწიფოს მთელი მომავალი სარწმუნოებრივი და კულტურული ცხოვრება განსაზღვრეს, სამწუხაროდ, ამ ეპოქალური მოვლენის შესახებ მხოლოდ ქართული წყაროების ჩვენებებია ხელმისაწვდომი, ამიტომაც განსახილველი საკითხის შესახებ არსებული უცხოენოვანი წყაროების გამოვლენა განუზომლად მნიშვნელოვანია, ამ მნიშვნელოვანი ხარვეზის ნაწილობრივ

¹⁷ “Chronicon Iohannes Biclaensis”, [Wikisource 16, 2, 2021], Avtores Historiae Ecclesiasicae, 1544, 324.

გამოსწორებას ემსახურება ქვემოთ განხილული ერთი მოგვიანო, თუმცა გარკვეული ღირებულების წყარო.

თვალსაჩინო ბერძენი საეკლესიო პირი – პაისიუს ლიგარიდესი (Παΐσιος Λιγαρίδης – 1610-1678), წარმოშობით ქიოსიდან იყო. მომავალი მრავალმხრივი საეკლესიო მოღვაწე თეოლოგიასა და ლიტერატურას რომის ბერძნულ კოლეჯში სწავლობდა. თავდაპირველად პაისიუსი პროკათოლიკური განწყობებით გამოირჩეოდა. შემდგომში მან საკუთარი სკოლაც დააფუძნა. 1652 წელს პაისიუსი გაზას მიტროპოლიტი ხდება. მოსკოვის დიდ კრებაზე – 1666 წელს, რუსეთის მეფე ალექსი მიხეილის ძემ იგი კრების თავმჯდომარედ დანიშნა, რომელიც მიზნად იმპერატორთან დაპირისპირებული ენერგიული პატრიარქის – ნიკონის დამხობას ისახავდა. იდეოლოგიური საფუძვლები ნიკონის დასამხობად სწორედ პაისიუსმა შეამზადა. მის უზარმაზარ ნაშრომში – „ისტორია პატრიარქ ნიკონის განსჯისა“ საფუძვლიანადაა გადმოცემული მოვლენებს მიმდინარეობა, მოცემულია მრავალრიცხოვანი ექსკურსები ეკლესიის ისტორიაში. ფართო განათლების მქონე პაისიუსს ბევრ ჩვენთვის უცნობ წყაროზე მიუწვდებოდა ხელი. გამორჩეულად ყურადსაღები ჩვენთვის არის ქართულ ისტორიოგრაფიაში მისი აქამდე უცნობი ცნობები საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისა და ასურელი მამების შესახებ, რიგ შემთხვევებში მისი ჩვენებები დაუზუსტებელია. წინამდებარე თარგმანი შესრულებული მაქვს უილიამ პალმერის 1873 წელს ლონდონში გამოცემული ინგლისურენოვანი თარგმანისაგან. „ანტიოქიის პირველი საყდარი, დაფინისთან, შემკულია ტიტულებით კოლონისტების გამო, რომლებიც მან გაგზავნა სხვადასხვა პროვინციებში, მაგალითად, იუსტინიანეს დროს, როცა ბახტანი იყო იბერიის მეფე, ამ გარეშე და ბნელი მხარისთვის გამოგზავნეს ამბანი, აბიბი, სტეფანე, არსენი, დავითი, იოანე, ანტონი, იოსები, ეზეკია, იუდა, იესე და თომა, როგორც ადრე ჰერმონ იერუსალემის პატრიარქმა გაგზავნა ექვსი ეპისკოპოსი ხერსონესში.“¹⁸ ამ შემთხვევაში საქმე ანაქრონიზმთან

¹⁸ Palmer W., History of the Condemnation of the Patriarch Nikon, London, 1873, 153.

გვაქვს, იბერიის მეფე ბახტანი, ანუ ვახტანგი არ ყოფილა იუსტინიანეს თანამედროვე, მაგრამ ამის მიუხედავად ამ ცნობას უდიდესი ღირებულება აქვს საქართველოს ეკლესიის ისტორიისათვის, რადგანაც ამ უცხოენოვან წყაროში ანტიოქიდან იბერიაში წარმოგზავნილ ბერებში ასურელი მამები იგულისხმებიან, მართალია მათ ჩამონათვალში ჩვენთვის უცნობი სახელებიც გვხვდება, მაგრამ ჩამოთვლილთაგან შვიდში ნათლად იკითხება ასურელი მამების სახელები – აბიზი, სტეფანე, დავითი, იოანე, ანტონი, იოსები, იესე, რომელიც უეჭველად იგივეა რაც აბიზოს ნეკრესელი, სტეფანე ხირსელი, დავით გარეჯელი, იოანე ზედაზნელი, ანტონ მარტყოფელი, იოსებ ალავერდელი და ისე წილკნელი. შესაძლოა ტექსტში ვახტანგის ხსენება შემთხვევითი სულაც არ იყოს, მკვლევართა ნაწილის ვარაუდით ასურელი მამების პირველი ნაკადი საქართველოში სწორედ მეხუთე საუკუნის მეორე ნახევარში უნდა შემოსულიყო, პაისიუსთან შესაძლოა სწორედ ეს რეალობა იყოს ასახული.

„...არსებობს სამი ეკლესია, რომელიც არ ექვემდებარება არცერთ პატრიარქს, ეს უპირატესობა წოდებულია ავტოკეფალიად: ოქრიდის (ან იუსტინიანას), კვიპროსის და იბერიის (ან ქართველების), რომელთაც ზოგიერთნი უცოდინარობით უმატებენ სინას მთის მთავარეპისკოპოსს. რაც შეეხება იბერიას, ის ერთ დროს ანტიოქიის დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა, პატრიარქ ვესტათის დროიდან, რომელიც ნიკეის პირველი კრების შემდეგ, გაგზავნეს, რათა დაერიგებინა ისინი, ნონას შემდეგ, რომელმაც პირველად ასწავლა იბერებს. მათი ეპისკოპოსები იღებდნენ ხელდასხმას ანტიოქიის პატრიარქებისაგან. მაგრამ იბერიელთა მთავრის, დავით კურაპალატას მეფობისას, მოხდა, რომ მათი კათალიკოსი (ე.ი. უპირატესი) გარდაიცვალა, თორმეტი ბერისაგან, რომელიც გაგზავნილი იყო ანტიოქიაში ეპისკოპოსად საკურთხებლად ყველა კუთხისათვის, ათი მოკლეს აგარიანელებმა, (ან მათ, რომელნიც იყვნენ წოდებულნი ძველ მასაგეტებად, ანუ თურქებად), და მხოლოდ ორი გაიქცა და მიაღწია ანტიოქიას. ეს ორი დაუკავშირდა იობს, რომელიც მაშინ პატრიარქი იყო (822-853), ყველაფერი უამბეს, რასაც ადგილი ჰქონდა და უთხრეს ასევე,

რომ სამომავლოდ მოგზაურობა იქნებოდა ძალიან რთული და საშიში და ამის გამო მას უნდა მოელო რაიმე წყალობა მათზე. რის შემდეგაც აღნიშნულმა პატრიარქმა მოიწვია ყველა მისი ადგილობრივი ეპისკოპოსი. გადაუდებელი აუცილებლობით, სინოდურად განჩინილ იქნა, რომ იბერიის კათალიკოსს უნდა მიეცეს უფლება იყოს ხელდასხმული ადგილობრივი ეპისკოპოსების მიერ. სხვა საპატრიარქოსგან ნებართვის გაცემის გარეშე; მაგრამ მათ უნდა გააგრძელონ ანტიოქიის პატრიარქის მოხსენიება უქცევულად, სრულად და მოუშლელად, როგორც მათე ბლასტარი უფლებებისა და უპირატესობების განხილვისას მოწმობს¹⁹.

პაისიუსთან ივერიის ეკლესიისგან ავტოკეფალიის მიღების გადმოცემისას ანაქრონიზმები გვხვდება, დავით კურაპალატის, თუნდაც დავით პირველი კურაპალატის მოხსენიება აქ ცხადია უხეში შეცდომაა, საკუთრივ ეს ისტორია ეგრეთ წოდებული „ანტიოქიური ქრონოგრაფის“ ერთ-ერთი ვარიანტია, რომელიც სხვადასხვა სახით მრავლად გვხვდება ბერძნულ და ლათინურ წყაროებში. საინტერესო ამ შემთხვევაში ისაა, რომ პატრიარქ თეოფილაქტეს ნაცვლად განსახილველ ტექსტში იობი გვხვდება.

VIII. “Lebor Gabala Erenn” (მე-11-ს.)

ქართულ სამყაროსთან დაკავშირებული წარმოდგენები დასავლეთში, რიგ შემთხვევებში ეპოქისათვის კანონზომიერი ფორმით - ლეგენდებითაც გამოიხატებოდნენ, იმ პერიოდისათვის, რომელთაც ეს ლეგენდები ასახავენ, ცხადია, მათ, როგორც წყაროს, ისტორიული ღირებულება არ გააჩნიათ, მაგრამ ხშირად ლეგენდები, როგორც მათი თანამედროვეობის ისტორიული პრობლემების ასახვის ფორმა, მაღალი შემეცნებითი ღირებულების მატარებელია საკუთრივ იმ ეპოქის მახასიათებელთა შესასწავლად, რომელშიც ის შეითხზა. **“Lebor Gabala Erenn”**, ანუ „ნიგნი ირლანდიის ალების შესახებ“, მე-11-საუკუნეში შედგენილი კრებულია, რომელშიც გაერთიანებულია მრავალი უფრო ადრეული

¹⁹ იქვე, 33.

ირლანდიური ზეპირსიტყვიერების სხვადასხვა ნიმუში, ერთი შეხედვით რთული წარმოსადგენია, რომ ევროპის ასეთ შორეულ ნაწილში და ისიც ასე ადრიან საუბარი იყოს საქართველოს შესახებ, სწორედ ეს გარემოება ხდის ამ წყაროს განსაკუთრებით საინტერესოს, მაგრამ კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ის, რომ აღნიშნულ ნაწარმოებში ქართული სამყარო არა უბრალოდ, სასხვათაშორისოდაა მოხსენიებული, არამედ ის მიჩნეულია მილის ძეთა – ირლანდიის მეფეთა წარმოშობის ადგილად, ლეგენდა, ცხადია, ინსპირირებული უნდა იყოს იმ გარემოებით, რომ ირლანდიაც, ისევე როგორც ქართლი, აღინიშნებოდა ეთნონიმ „იბერ“-ით.

„რა არის ჭეშმარიტი ისტორია მილის ვაჟების შესახებ? მათი მოდგმა არის ხალხისაგან, რომელიც არის სომხეთის მთიანეთში, სხელად იბერი, (საქართველოს მდებარეობა ამგვარად სხვა ტექსტებითაც გადმოიცემოდა, მაგ. „ქართლის ცხოვრება“ ქართლი – „მთეულეთი სომხეთისა“, უფრო სამხრეთით მდებარე სომხეთი დასავლურ სამყაროში უკეთ იყო ცნობილი და ქართული სამყარო ზოგჯერ მის ნაწილადაც მოიაზრებოდა, ყველაფერი ეს კიდევ უფრო გასაგები გახდება, თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ქართლსა და სომხეთს შორის მყარი პოლიტიკური და მით უმეტეს კულტურული საზღვარი არ არსებობდა – უზარმაზარი ქართული პროვინცია – გოგარენე სომხეთსა და ქართლს შორის ხელიდან ხელში გადადიოდა. ბ. ჭ.), მათ ჰყავდათ სახელოვანი მეფე; მილი, ძე ბილისა, ძისა ნემასი. მას ეპყრა მეფობა მისი მამის ძმის სანინაალმდეგოდ, რეფლიორისა, ძისა ნემასი. და ის წავიდა ოთხი გემის თანხლებით სამოგზაუროდ, იყო თხუთმეტი დაქორწინებული წყვილი თითო გემზე. და დამატებით უცოლო დაქორწინებულიები. მათ ჰყავდათ ორი სახელოვანი წინამძღოლი, უიკვე და ოიკვე. ისინი გაემართნენ კასპიის ზღვისკენ, გარეშე ოკეანისკენ. და მივიდნენ აზიის სამხრეთ აღმოსავლეთით, კუნძულ თაფრობანეზე. სამი თვე გაატარეს მათ იქ, სამი სხვა თვე ზღვაზე და საბოლოოდ მიაღწიეს ეგვიპტეს“.²⁰

²⁰ Macalister R.A., „Lebor Gabala Erenn“, The Book of the Taking of Ireland, Dublin, 1956, 49.

„სავარაუდოდ, ირლანდიის ამ სახელის (იბერია) გამოყენება მომდინარეობს მისი ერთ-ერთი ადრეული სკვითი კოლონისტი-საგან, ჰებერის, თუ იბერ სკოტისაგან, რომლის სახელი უეჭველად გულისხმობს, რომ ის იყო ერთ-ერთი იმ იბერთაგანი, რომელმაც სტრაბონი აღწერდა, როგორც მცხოვრებთ კიროსსა (კურა) და მის შენაკადებზე, კავკასიის სამხრეთით; იბერია, ძველი სკვითიის ნაწილი, თანამედროვე საქართველოს ტერიტორია. ანტიკური გეოგრაფია და ისტორია მიუთითებს იბერიაზე, როგორც ესპანეთის ნახევარკუნძულის, შემდეგ კი ირლანდიის კოლონიზაციის წყაროზე. ძალიან ძველ ხელნაწერში – კაშელის ფსალმუნში ნახსენებია ჰებერი, იბერ სკოტი და მოცემულია მისი გენეალოგია: „ჰებერ სკოტი, ძე სერუსი, იესრუს ძისა, გადელასის ძისა, ნიუს ძისა, ძისა ფენიუს ფარსასი, ბერუთის ძისა, მაგოგის ძისა, იაფეთის ძისა“.²¹

კაშელის ფსალმუნის გენეალოგიის გარდა არსებობდა განსხვავებული ტრადიციაც, რომელიც ირლანდიელი ხალხის ერთ-ერთ მამამთავარს – ნელს, მიიჩნევდა სკვითიის მეფე ფარსას ძედ, ფართო აზრით იბერია სკვითიის ნაწილადაც მოიაზრებოდა, ამიტომაც ფარსაში მეფე ფარსმანი უნდა იგულისხმებოდეს, არა იმდენად სახელის მსგავსების გამო, რამდენადაც იბერიის ამ მეფის დიდი პოპულარულობისა შუა საუკუნეების ევროპულ მწერლობაში. ფარსმან იბერის ფანტასტიკური წერილი იმპერატორ ადრიანესადმი შუა საუკუნეების ევროპული სათავგადასავლო ნაწარმოებების ერთ-ერთი მთავარი შთაგონება იყო.

IX. პაპი ალექსანდრე მესამე (1159-1181)

ქართულ ისტორიოგრაფიაში თვალსაჩინო აზრთა სხვადასხვაობა სუფევს ქართველთა და ევროპელთა ურთიერთობების ხარისხის შესახებ მე-12-საუკუნეში, მკვლევართა ნაწილის აზრით ეს ურთიერთობები არ იყო ინტენსიური, ნაწილი კი პირიქით ფიქრობს.

²¹ Scott R., Scott, Of Scot's – Ball, London, 1876, 7.

ქვემოთ განხილულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში უცნობი პაპის ერთ-ერთი დოკუმენტი, საიდანაც ირკვევა, რომ რომის ეკლესია ამ პერიოდში საქართველოში მნიშვნელოვან ქონებასაც კი ფლობდა, რაც ქართველთა და ევროპელთა ურთიერთობებს განსახილველ ხანებში, სრულებით ახლებურად აჟღერებს და მას წარმოგვიდგენს მიჩნეულზე უფრო მყარ საფუძვლებზე წარმართულ მჭიდრო ურთიერთობებად.

ალექსანდრე III-ის ერთ-ერთ დოკუმენტში, იმ ქვეყნების ჩამონათვალში, რომელშიც კათოლიკური ეკლესია მნიშვნელოვან ქონებას ფლობდა, გაერთიანებულ ქართულ ფეოდალურ მონარქიასაც, ანუ აფხაზეთსაც საპატიო ადგილი უჭირავს. „1170 წელს გამოცემული მისი მეორე ბულა, პროვინციებში არსებული ქონების ნუსხას შეიცავს: „ჩვენ გადმოგეცით ის ქონება, რომელიც შენსა და პატრიარქს შორის საზიაროა შემდეგ ტერიტორიებზე- ინგლისში, დანიაში, პოლონეთში, რუტენიაში, აფხაზეთში, უნგრეთში და კონსტანტინეპოლის იმპერიაში.“²² ბულა იერუსალიმის აღდგომის ტაძრის წინამძღვარს უნდა მიემართებოდეს, შესაბამისად, საქართველოში, ანუ როგორც შუა საუკუნეების ევროპული და მუსლიმური წყაროები ამ დროს საქართველოს იხსენიებენ – აფხაზეთში, არსებული ქონება, რომის ეკლესიის საკუთრება უნდა ყოფილიყო სწორედ იერუსალიმის ლათინური ეკლესიის მეშვეობით. ცნობილია, რომ იერუსალიმის ლათინური საპატრიარქოს დაფუძნების შემდეგ წმიდა მიწაზე მდებარე ქართული მონასტრები იერარქიულად სწორედ მას დაექვემდებარნენ, დავით აღმაშენებლის მეუღლეს მონაზვნად კათოლიკე ეპისკოპოსმა – გიბელენმა აღკვეცა. ყველაფერ ამის შემდეგ გასაკვირი არაა, რომ ის ქონება, რასაც იერუსალიმის ბერძნული ეკლესია საქართველოში ფლობდა, შემდგომში იერუსალიმის ლათინური საპატრიარქოსა და ამდენად რომის ეკლესიის საკუთრებაში გადადის. ქართულ-ბერძნული და ლათინური წყაროები ამ ქონების ისტორიას შემდეგნაირად წარმოგვიდგენენ. ეფრემ მცირე წერს: „ხოლო მეფემან ქართველთამან

²² Hamilton B. *Latin and Greek Monasticism in the Crusader States*, Cambridge University Press, 2020, 33.

და ყოველთა მთავართა მისთა დაუწესეს პატრიაქსა ანტიოქიისასა მოსასყიდელად ნივთთა წმიდისა მიჰრონისათა აგარაკები ათასი კუამლი ქუეყანისაგან ქართველთაჲსა, რაჲთა საფასომ შემოსავალთა მათთაჲ იყოს ფას ნივთთა მიჰრონისათა, რამეთუ მათ ჟამთა არასადა სხუაგან წმიდა იქმნებოდა მიჰრონი თვნიერ ანტიოქიას და მიერ განეყოფოდა ყოველთა. ...და ზემო წსენებულისა მის წილ ათასისა კუამლისა დაუწესა მათ რაჲთა წლითინწლად მოსცემდენ ჟამად-ჟამადთა პატრიაქთა ანტიოქიისათა ათასსა დრაჰკანსა, რომელი-იგი მოეცემოდა ვიდრე დღეთამდე იოანე წმიდისა პატრიაქისათა. რამეთუ მან ანიჭა იგი ორესტის წმიდასა პატრიაქსა იტრუსალიმისასა, რომელი მივიდოდა მოციქულად ბასილის თანა მეფისა ბერძენთაჲსა, რაჲთა მისსა საყდარსა მიეცემოდის ქართველთა მიერ.²³ საქართველოში იერუსალიმის ეკლესიის ქონების წარმოშობის შესახებ ამავე ლეგენდას იმეორებენ ლათინური წყაროებიც, ვინსენტ დე ბოვესთან ვკითხულობთ: „და იმის სანაცვლოდ, რაც პატრიარქმა გაუკეთა, გეორგიანელებმა მას ასი სოფელი გადასცეს... შემდეგ ანტიოქიაში იერუსალიმის პატრიარქი ჩავიდა და სილარიბის გამო დაიჩვილა. ანტიოქიის პატრიარქმა თავის ღარიბ კოლეგას ეს ასი სოფელი გადასცა. ასე რომ, ამჟამად ამ სოფლებს ფლობს არქიდიაკვანი, უფლის საფლავის ძმა იერუსალიმის პატრიარქის სამწყსოდან გეორგიაში წარგზავნილი... მაგრამ მათი ფლობა ხელმიუწვდომელია თათრების მოზღვავეების გამო.“²⁴ ეს ცნობა მთლიანად ნათელს ჰფენს პაპის ბულაში მოხსენიებულ რომის ეკლესიის ქონების საკითხს საქართველოში, როგორც ირკვევა, კათოლიკური ეკლესია მას უფლის საფლავის საძმოს არქიდიაკვანის მეშვეობით განაგებდა, სანამ პოლიტიკური ვითარება ამის შესაძლებლობას იძლეოდა. იერუსალიმის ლათინური სამეფოსა და საპატრიარქოს დაცემის შემდეგ საქართველოში არსებული ქონება ისევ ბერძნული საპატრიარქოს დაქვემდებარებაში უნდა გადასულიყო, შემთხვევითი არ არის, რომ პაპი საქართველოში არსებულ ქონებას ბიზანტიის

²³ <<http://www.amsi.ge/istoria/div/efrem%20mcire.h3>>

²⁴ <ibit.ly/NvNO> [21/09/2020]

იმპერიაში არსებულ ქონებაზე წინ იხსენიებდა, ამ მხრივ ყურადსაღებია იერუსალიმის საპატრიარქოს ქონების ნუსხა, რომელიც 1890 წელს განეკუთვნება, მაგრამ რეალურად აქ იმ ქონებაზეა საუბარი, რასაც ის შუა საუკუნეებში ფლობდა. საქართველოში იერუსალემს გააჩნდა 2200 (3000-მდე პიასტრის) რიალად შეფასებული ქონება.²⁵ რაც ეპოქისათვის უდიდესი თანხაა და შეადგენს ორჯერ მეტს იმ ქონებაზე, რომელიც იერუსალიმის საპატრიარქოს მთელ საბერძნეთში გააჩნდა, და თითქმის იმდენივეა, რამდენიც მთელ რუსეთში ჰქონდა! ყოველივე თქმული კარგად გვიხსნის იმის მიზეზს, თუ რატომ აისახა ეს ქონება პაპის ბულებში, რატომაც ის ბიზანტიის იმპერიაში მდებარე ქონებაზე წინ მოხსენიებული და მასთან, რატომ ჰყავდა კათოლიკე ეკლესიას საგანგებოდ გამოყოფილი არქიდიაკონი ამ ქონების სამართავად.

X. როჯერ სანალბანენსიზი

ევროპულ წარმოდგენებს საქართველოს შესახებ, განსაკუთრებით მე-12-3-4-საუკუნეებში, სავსებით კონკრეტული იდეოლოგიური დატვირთვა გააჩნდათ, აღმოსავლეთში მდებარე ძლიერი ქრისტიანული ძალა პოტენციურ პარტნიორად წარმოიდგინებოდა, ამიტომაც სხვადასხვა სახის ცნობები საქართველოს შესახებ განსაკუთრებით მაშინ მრავლდება, როდესაც ჯვაროსნები აღმოსავლეთში სამხედრო კატასტროფებს განიცდიან და დახმარებას საჭიროებენ, ასე გაჩნდა თავდაპირველად ლეგენდა დავით აღმაშენებლის – პრესვიტერ იოანეს, დიადი ქრისტიანი მეფისა და მღვდელმთავრის შესახებ, იერუსალემის დაცემის შემდეგ კი ვრცელდება ლეგენდა დარიალის კარიბჭის მცველი ქრისტიანი ამორძალი დედოფლის (თამარი) შესახებ, რომელიც აპირებს გამოიხსნას წმინდა ქალაქი, საკითხთა ამ წრის შესახებ საუბარი სხვაგან გვაქვს, აქ კი საკმარისია აღინიშნოს, რომ წინამდებარე ცნობაშიც ქართველებს დაახლოებით იგივე ადგილი აქვთ მიკუთვნებული.

²⁵ Hawaweeny R., An Historical Glance at the Brotherhood of the Holy Sepulchre, Translated by Archpriest Michel Najim, California, 1893,25.

როჯერი – ბერი სან ალბანის სააბატოდან, ინგლისელი (ბუკინგემშირელი) ქრონისტი იყო, მის თხზულებაში - “*Flores Historiarum*”, რომელიც მე-13-4-საუკუნეში სანალბანის სააბატოში შექმნილი ქრონიკაა, 1299 წლით დათარიღებულ მოვლენებს შორის ვკითხულობთ:

“*Ejus quoque tempore, Rex Tartarorum, et Rex Armeniæ, et Rex Georgianorum, congregato exercita, qui fuerunt deciest centena millia, et quadraginta millia in equis, invocato contra Sarracenos Christi adjutorio, dimicarunt. Et cæsa sunt ex Saracenis apud Halapiam, Alachemala, Gararam, et Damascum, plusquam ducenta et quadraginta millia, in ultionem san. Guinis Christianorum effusi apud Accon, Tripolim, et cætera loca sancta. Horum Tartarorum conversionis, ut fertur, extitit ista causa: Frater magni Regis Tartarorum Cassiani, cum A Esset Paganus, adamavit filiam Regis Armeniæ Christianam*”.²⁶

„ამავე ხანებში თათართა მეფე, და სომეხთა და ქართველთა მეფე დიდი არმიით, რომელიც იყო ასეულ ათასობით, და ორმოცი ათასი ცხენითურთ, ქრისტეს შეწევნით სარკინოზთა წინააღმდეგ იბრძოდა. და მოკლულ იქნენ ჰალაფიას, ალაქემალას, გერარასა და დამასკოს სარკინოზები, ორას ორმოცი ათასზე მეტი, შურის საძიებლად ქრისტიანთა სისხლისთვის, რომელიც დაიღვარა აკკონში, ტრიპოლში და სხვაგან წმინდა ადგილებში. თათართა მოქცევის შესახებ ნათქვამია, რომ ამის მიზეზი იყო: ძმა თათართა დიდი მეფისა კასიანი, რომელსაც, სანამ წარმართი იყო შეუყვარდა სომხეთის მეფის ასული, ქრისტიანი“.

²⁶ *Flores Historiarum*, London, 1570, 414.

აღნიშნული ლაშქრობის შესახებ წერს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცნობილი ავტორი – ბურკჰარდ სიონელიც – „გაზანი, მონღოლების ხანი გაემართა ტაურისიდან ეგვიპტელების წინააღმდეგ, 16-ოქტომბერს, 1299-წელს, მასთან იყვნენ შეერთებული სომხეთის, საქართველოს და კვიპროსის მეფე“, „...გაზანს ახლდა იბერიელები თავის ლაშქარში, ჯვრიანი დროშებით“.

XI. ინგლისის მეფე ედუარდ მეორე პლანტაგენეტის (1307-1327) წერილი საქართველოს მეფე დავით მერველს

საქართველოს ისტორიის ამ ჩვენში უცნობ, შთამბეჭდავ წყაროს ვაწყდებით ინგლისის ისტორიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროში – „Foedera“ – მე-17-საუკუნეში რიმერისაგან შედგენილ უზარმაზარ კრებულში, სადაც გაერთიანებული დიდძალი მასალები ინგლისის მეფეების მრავალმხრივ საგარეო პოლიტიკურ ურთიერთობებს ასახავენ.

ედუარდის წერილი დავით მერვისადმი დაწერილია 1313 წელს, როდესაც მეფე დავითი უკვე გარდაცვლილი იყო. ქართველთა მეფე, ისევე, როგორც უამრავ სხვა ტექსტში, აქაც წოდებულია, როგორც – **Rex Jurgianorum**, (ყველაზე ცნობილი მაგალითი ქართველთა მეფის ამგვარი მოხსენიებისა არის რუსუდანის წერილი პაპისადმი, სადაც რუსუდანი განსვენებულ ლაშა-გიორგის სწორედ ამგვარად მოიხსენიებს). ინგლისის მეფე მოწინებით მიმართავს ქართველთა „დიდებულ უფალს“, „ძღვეამოსილ მეფეს“ და ვრცელი საღვთისმეტყველო შესავლის შემდეგ წარუდგენს კათოლიკური ეკლესიის მისიას და მის ხელმძღვანელს, მინორიტების წესის მონაზონს – ეპისკოპოს უილიამ ვილანოველს. ედუარდი დავითს სთხოვს, რომ არ დააბრკოლოს მის ქვეშევრდომთაგან კათოლიკებთან შეერთება და უზრუნველყოს კათოლიკური მისიისა და კათოლიკე თემის უსაფრთხოება საქართველოში.

1313.

**Ad Regem Jurgianorum, pro Episcopis euntibus ad
prædicandum in partibus Infidelium.**

Magnifico Principi, ac Potenti, David, Dei gratia, Regi Jurgianorum, Edwardus, eadem gratia. prosperorum incrementa fuceffuum cum augmento fidei Orthodoxae. Creator Redemptor humani generis - Jesus Chrisus, ris, qui omnes vult salvos fieri, & neminem vult perire, hominem, ad fuam factum imaginem, Prothoparentis Adæ lapsu a supernis exclusim sedibus, tanto dilexit caritatis affectu, ut, pro ipsius redemptione perpetud, de intemerato Virginis nascens utero, noftræque humanitatis indutus velamine, tanquam Paftor optimus, pro suis ovibus mortem pati, & fuam dare animam non horreret. Qui, poft paffionem fuam fecundum Scripturas tertia die refurgens a mortuis, difcipulis fuis fe vivum præbuit, in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis: Et loquens de Regno Dei, & eos, Spiritus Sancti virtute perluftrans & fapientia, mifiit in omnem Judæam & Samariam, ut, ufque ad ultimum Terræ, fuæ Refurrectionis Gloriam & Doctrinam Evangelicam prædicarent, & in omnem Terram fonus eorum exirer, & in fines Orbis Terræ verba eorum credentibus panderent; euntes, inquit, in mundum univerfum, prædicate Evangelium omni Creaturæ; qui credit, & baptizatus fuerit, falvus erit, quiverò non crediderit, condempnabitur. Cum igitur (vir religiofus & prudens, frater Gulielmus de Villa Nova, Ordinis Minorum, Epifcopus, præfentium lator, Sanâæ Fidei Orthodoxæ Profeffor & Zelator fervidus) de mandato Sanctæ Sedis Apoftolicæ, ad partes Tartarorum & aliorum, qui fidem non norunt Catholicam, unâ cum nonnullis Epifcopis, & Fratibus ejuſdem Ordinis, ut vobis & ipſis Evangelium Chrifti, verbumque salutis annunciet, fe tranſferre proponat: vos rogamus ortamur in Domino Jesu Christo per vestrae salutem animæ requirentes, quatinus, ptæfatos Epifcopos, caterofque Religioſos & Catholicos, cifque adhærentes, & adhæreri volentes, per loca, veſtae

ditioni subiecta, liberè, falvo & fecurè tranfire, verbumqae Dei, & Santum DominiJesu Chrifiti Evangelium prædicare audire volentibus permittentes, ipfis faciatis, ob divine Majestatis reverentiam, noltrorumque contemplationem rogaminum, fecurum praefari conductum, ipfofque a malignantiu incurfu defendatis.²⁷

1313 წელი:

ქართველთა მეფეს, ეპისკოპოსთათვის, რომელნიც არიან საქადაგებლად ურწმუნოთა მხარეში

დიდებულ უფალს, ძლევამოსილ დავითს, ღვთის წყალობით ქართველთა მეფეს, ედუარდი – იმავე წყალობით განემტკიცე ძლევაში და მასთან მართლმადიდებლურ რწმენაში შემოქმედსა და მხსნელს კაცთა მოდგმისა იესო ქრისტეს, რომელსაც ნებავეს ყოველთა ხსნა და არავისი ნებავეს დაღუპვა, უყვარდა ისეთი მხურვალეებით, რომ [კაცთა მოდგმის] გამოსხნისათვის იშვა ქალწულის წიაღისაგან, ჩვენი მოდგმისათვის, ვითარცა მწყემსი კეთილი, თავისი ფარისათვის სიკვდილის თავსმდები, შემდგომად სატანჯველისა, აღსდგა მკვდრეთით უწყებისამებრ წმინდა წერილთა, და ეჩვენებოდა მოწაფეებს ორმოცი დღის განმავლობაში სარწმუნო მტკიცებულებებით და ესაუბრებოდა ღვთის სასუფეველის შესახებ, სულიწმიდის ძალით და სიბრძნით წარგზავნა ისინი მთელ იუდეასა და სამარიაში და ვიდრე ქვეყნიერების კიდემდე, მიწვდა მისი აღდგომის დიდებისა და სახარების მოძღვრების ქადაგების ხმა ყველა მხარეს და ქვეყნიერების ბოლოს. ...ექადაგა სახარება ყველა ქმნილებას, რომელთაც ირწმუნეს ნათელიღეს და იქნენ ხსნილნი, რომელთაც არ ირწმუნეს, განისაჯნენ. წარმომადგენლები

²⁷ Foedera, Conventiones, Literæ, Et Cujufcunque Generis Acta Publica, III. Londin, 414-5.

წმინდა სამოციქულო ტახტისა (სარწმუნოებრივი ძმანი, უილიამ ვილანოველი, მინორიტების წესიდან, ეპისკოპოსი, წარმოადგენს სჯულმდებელსა და მასწავლებელს წმინდა მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა და მეთვალყურეს მსახურებისა) არიან მონლოლთა მხარეში და სხვაგან, სადაც არ იციან კათოლიკური რწმენა, ზოგ სხვა ეპისკოპოსსა და იმავე ორდენის ძმებთან ერთად. ხოლო თქვენ, ქრისტეს სახარებამ, სიტყვამ, რომელიც ხსნას აუწყებს, დე თვითონ გადმოგცეთ განზრახვა: გლოცავთ და ვევედრებით უფალ იესო ქრისტეს თქვენი სულის ხსნისათვის, რათა ზემდგომ ეპისკოპოსსა და დანარჩენ მორწმუნეთ – კათოლიკეებს, მათ მიმდევართ, და მიმდევრობის მსურველთ თქვენს ქვეშევრდომთაგან, თავისუფლებით, სიმრთელითა და უსაფრთხოებით მოეპყრან სიტყვისაებრ ღმრთისა და წმიდისა უფლისა იესო ქრისტეს სახარების წინასწარუწყებისამებრ: ვისაც სურს, ისმინოს, საღვთო დიდებულების კრძალვით. [რათა] ჩვენგან განზრახულისამებრ, იქნენ წარმართებულნი დაცუულად მავნე თავდასხმებისაგან.

XII. “REGESTA PONTIFICUM ROMANORUM”

(რომის პაპების არქივი)

ბონიფაციუს მერვის პაპობის ამსახველ მასალებში, 1994-ე გვერდზე, 1300 წლით დათარიღებულ მოვლენებს შორის ვკითხულობთ:

“Edvardo regi Angline scribit de Terra sancta recuperanda cooperantibus Tatarorum domino cum Jurgianorum et Armeniae regibus contra soldanum gentis Babiloniae crucis hostem praecipuum”.²⁸

²⁸ Regesta Pontificum Romanorum.

„ინგლისის მეფე ედუარდი აწარმოებს მიმოწერას, წმინდა მიწის გამოსხსნისათვის თათართა ბატონთან თანამშრომლობით, აგრეთვე ქართველთა და სომეხთა მეფეებთან ერთად ბაბილონის წარმართი სულთნის წინააღმდეგ, [რომელიც] ჯვრის (=ჯვაროსნებს) მთავრი მტერია“.

როგორც ჩანს ედუარდი მონღოლთა, ქართველთა და სომეხთა მეფეებთან მოლაპარაკებას აწარმოებს ამ უკანასკნელთა დიდი ბრძოლების შემდეგ ეგვიპტელ მუსლიმებთან (1299 წელს), რასაც აქტიურად ეხმაურებიან ხვადასხვა ევროპული წყაროები, ჩანს, ევროპელები იმედოვნებდნენ, რომ მონღოლებთან, ქართველებთან და სომეხებთან კავშირში წმინდა მიწაზე დაკარგული პოზიციების აღდგენას მოახერხებდნენ.

XIII. ჯოვანი მარონი (1509-1580)

კათოლიკე ეკლესიის კარდინალის – ჯოვანი მარონის ცნობა იმმბრივია საინტერესო, რომ გვანვდის მნიშვნელოვან ინფორმაციას კათოლიკე თემის შესახებ საქართველოში სწორედ იმ პერიოდისათვის, რომლის შესახებაც მეტად მწირი ცნობები მოგვეპოვება, (მე-14-საუკუნის მეორე ნახევარი), ამასთან, ის ერთადერთი ლათინური წყაროა, რომელიც სამცხის მთავარ ალბულას, ცნობილი სამართლის წიგნის თანაავტორს იხსენიებს.

მასთან 1382 წლით დათარიღებულ მასალებში ვკითხულობთ:

“Magistro gen. Praed. (cfr. Supra n. 18) eiusque vicario in partibus Orientis et scismaticis deputato largitur licentiam recipiendi et retinendi unum locum in valle losaphat a soldano Babyloniae, alium ab Acbolea rege Iurgianorum in civ. Acalceylec, alium a nob. Viro Assiladin de Tiflicia fratribus Praed. Donatum et quaecumque alia loca, quae eis

forent infra decennium danda in partibus Orientis et scismaticis, Ibiq̄ue ecclesias construendi”.²⁹

„პრაედთა მაგისტრი, აგრეთვე ვიკარი აღმოსავლეთში და სქიზმატიკოსებში [წარდგა სულთანთან] იოშაფატის ველზე თავისთვის ადგილების მისაღებად და დასაკავებლად, ნებართვა გაცემულ იქნა ბაბილონის სულთნისაგან, სხვა [ნებართვა] აკბოლესაგან, ქართველთა მეფისაგან [რომელიც არის] ქალაქ ახალციხეში, სხვა ასსილადინისგან, თბილისის ძმობის პრაედისაგან. და მიიღეს ეს და ყველა სხვა ადგილი, რომელიც იყო მიცემული მათთვის შემდეგი ათწლეულის განმავლობაში აღმოსავლეთის გარკვეულ ნაწილსა და სქიზმატიკოსებში, ეკლესიების ასაშენებლად“.

აკბოლეა ახალციხელი, რომელიც აქ ქართველთა მეფედ იწოდება, როგორც აღვნიშნეთ, სჯულმდებელი აღბუღა ჯაყელი უნდა იყოს.

XIV. მონსინიორ არნოლდი

მონსინიორ არნოლდის შესანიშნავი ცნობა ეხება იმ თეოლოგიურ დავებს, რაც პატრიარქ კირილე ლუკარისის შრომებს (1572 – 1638) მოყვა. კათოლიკეებთან დისკუსიისას კალვინისტები ამტკიცებდნენ, რომ რომის ეკლესიის სწავლება ჭეშმარიტი მყოფობის, ანუ მღვდელმოქმედებულ პურში ქრისტეს ჭეშმარიტი, და არა სახისმეტყველებითი გამოვლინების შესახებ, მართლმადიდებლებისთვის უცხო იყო, ამ მცდარი აზრის გასაქარწყლებლად მართლმადიდებლურმა ეკლესიებმა ევროპაში გაგზავნეს ერთობლივი მოხსენება, ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ მოხსენების გამომცემელ იერარქთა შორის არიან მცხეთისა (Georgia) და ბიჭვინთის (Mingrelia) საკათალიკოსოს მღვდელმ-

²⁹ Giovanni Morones, Vom Deutschen..., Paderborn, 1539,1540.

თავრებიც, ამის შესახებ გვიამბობს 1786 წელს გამოცემული საღვთისმეტყველო შინაარსის კითხვა-მიგებითი თხზულების – “The Catholic Christian Instructed in the Sacraments, Sacrifice, Ceremonies, and Observances of the Church by Way of Question and Answer” სქოლიო, რომელიც თავის მხრივ ეყრდნობა მონსი-ნიორ არნოლდის ნაშრომს – “La Perpetuite de la foy”, სადაც ჩამოთვლილ ეპისკოპოსთა ხელმოწერებიც უნდა ყოფილიყო მოყვანილი, მაგრამ სამწუხაროდ ამ პირველწყაროს ჯერჯერობით ვერ მივაკვლიე. აღნიშნული წყაროდან ნათლად ჩანს, რომ საქართველოს ეკლესია მსოფლიო ქრისტიანული ეკლესიის სავსების განუყოფელ ნაწილად მიიჩნეოდა.

„იხილეთ მონაწილე ბერძნული ეკლესიის შვიდი ეპისკოპოსისა, მონაწილე არქიპელაგის კუნძულების მთავარეპისკოპოსებისა და კლერიკალებისა, სხვადასხვა წინამძღვრებისა სხვადასხვა მრწამსით, კონსტანტინოპოლის ოთხი პატრიარქისა, ალექსანდრიის პატრიარქისა და მისი ხუთი მიტროპოლიტისა თუ მთავარეპისკოპოსისა, საქართველოს და სამეგრელოს ეპისკოპოსებისა, იერუსალიმის პატრიარქისა და რამდენიმე სხვა მთავარეპისკოპოსისა და წინამძღვრისა“.³⁰

XV. თომას ბლაუნტი

ინგლისელი ლექსიკოგრაფის თომას ბლაუნტის (1618–1679) უზარმაზარი ნაშრომი – „გლოსოგრაფია“ (1656 წ.) თავისი დროის ყველაზე დიდი ლექსიკონი იყო, აქ განმარტებულია 11000-მდე უცხო სიტყვა, მათ შორის “Georgia”.

³⁰ The Catholic Christian Instructed in the Sacraments, Sacrifice, Ceremonies, and Observances of the Church by Way of Question and Answer, Philadelphia, 1786, 50.

„ქართველები... აგრეთვე ქრისტიანთა მოდგმაა, მცხოვრებნი გეორგიად წოდებულ ქვეყანაში, გადაჭიმულია კოლხეთის, კავკასიის, კასპიის ზღვისა და სომხეთის შუა, უწინდელი იბერია და ალბანეთი, ისინი არიან ამგვარად წოდებული არა წმინდა გიორგის გამო (როგორც ზოგი წერს), მათგან ამორჩეული პატრონის, არამედ მათი ხსენებული ქვეყნის გამო, [რომელიც] ამგვარად სახელდება [ჯერაც] იმ ეპოქამდე სამი საუკუნით [ტექსტში შეცდომით წერია წელი] ადრე, რომელშიც ის [წმ. გიორგი] სავარაუდოდ ცხოვრობდა. ისინი სცემენ დიდ პატივს ამ წმინდა გიორგის, კაბადოკიელ წამებულს, (ისე, როგორც გარტერის როიტები სცემდნენ მას ამგვარსავე პატივს წინათ ინგლისში). ყოველთვის დაატარებენ მის გამოსახულებას თავიანთ დროშებზე. ისინი მათი რწმენის რიგ საკითხებში თანხმდებიან რომის კათოლიკეებთან, მაგრამ სხვაგვარად მისდევენ ბერძნებს. ყავთ საკუთარი მიტროპოლიტი, სულიერი წინამძღვრობისათვის, რომელსაც ისინი ემორჩილებიან ყველაზე ბეჯითად, და რომელსაც აქვს მისი საყდარი სინას მთაზე, წმინდა ეკატერინეს, წამებული ქალწულის მონასტერში“.³¹

XVI. ლუდოვიკუს მამბურგუსი

იეზუიტი ბერისა და ისტორიკოსის ლუდოვიკუს მამბურგუსის (1610-1686) მრავალმხრივ შესანიშნავ შრომაში – „წმინდა მიწის დაპყრობისათვის“ (1685 წლის გამოცემა), ლაშა-გიორგის ჯვაროსან რაინდებთან მიმოწერის აღწერის ფონზე მოცემულია ქართველი ხალხის საინტერესო ფსიქოლოგიური პორტრეტი, ტემპერამენტი, ფიზიკური თავისებურებები. ავტორი ერთმანეთს ადარებს ძღვევამოსილ ერთიან საქართველოსა და სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცებულ ქვეყანას, რომელიც მეზობელთა მოხარკედ ქცეულა. მამბურგუსის შრომაში მოიპოვება ერთ-ერთი ყველაზე

³¹ Glosographia, New York, (1656),1972, Ge.

სრულყოფილი მითითება ქართველთა დამოკიდებულების რაგვარობის შესახებ კათოლიკურ ეკლესიასთან. მისი გამორჩეული ცნობები მაღალი სამეცნიერო ღირებულებისაა, თავისი მრავალმხრივობით ის ერთ-ერთი უიშვიათესი წყაროა საქართველოს ისტორიის შესახებ.

„წმინდა მინის დაპყრობისათვის“

„ჯვაროსანთაგან ეგვიპტის სულთანზე და დამასკელებზე მოპოვებული გამარჯვებების ამბავი სწრაფად გავრცელდა ყველგან და გაამხნევა და დააიმედა ქრისტიანები აღმოსავლეთში. განსაკუთრებით ქართველები (Georgian), რომლებიც მაშინ იყვნენ და ახლაც არიან უმამაცესნი ყველა ამ ხალხებში. ეს ხალხი ატარებს ამ სახელს თავიანთი განსაკუთრებული თაყვანისცემის გამო წმინდა გიორგისადმი, რომელსაც უხმობენ ბრძოლებში, ან სიტყვა „გურჯი“-დან, საიდანაც მათი ქვეყანა იწოდა „გურჯისტანად“. მცხოვრებნი ამ რეგიონში, რომელიც ვრცელდება დასავლეთიდან აღმოსავლეთამდე, ევქსინსა და კასპიის ზღვას შუა, ტერიტორიაზე, რომელიც უძველეს ხანაში იწოდებოდა, კოლხეთად, იბერიად, ალბანეთის ნაწილად და აგრეთვე დიდ სომხეთად; შორს, ვიდრე დარუბანდამდე. მაშინ (მე-13-ს.) ისინი იყვნენ ერთი მეფის მორჩილებაში, ვინც მართავდა მთელ ქვეყანას, გაერთიანებულს ერთ მონარქიაში, და არ იყო დაყოფილი, როგორც ახლაც, მრავალ პატარა სამთავროდ, რომელთაც თურქებისა და სპარსელების მოხარკეობისგანაც არ შეუძლიათ თავის გათავისუფლება. ისინი არიან ქრისტიანები მოყოლებული იქიდან, რაც მოინათლნენ ახალგაზრდა მხევლისაგან, ქრისტიანი ტყვისაგან, კონსტანტინე დიდის მეფობაში, და მისდევენ ბერძენთა მრწამსსა და რიტუალებს, მაგრამ ზოგ რამეში ისინი მათგან ძლიერ განსხვავდებიან. განსაკუთრებით იმაში, რომ მათ არ აქვთ არანაირი ზიზღი რომის ეკლესიისა, როგორც აქვთ

ბერძნებს. მათგან ყველას აქვს (შემოკრეჭილი) თავი შუაგულში, გვირგვინის ფორმით, მაგრამ ეს სხვაობაა მათ შორის, რომ სამღვდელოებს ის აქვთ წრიულად, როგორც რომაელ ღვთისმსახურებს, სხვებს – კვადრატულად. აქვთ დიდი უღვაშები და გრძელი წვერი, რომელიც დაბლა აღწევს მათ სარტყლამდე. უმეტესად, ისინი არიან კარგი აგებულებისანი და კეთილგონიერნი, კეთილნი და თავაზიანნი უცხოელებისათვის, საზარელნი მტერთათვის, დიდებული მებრძოლები, დიდად მამაცნი, ქალეზიკი, რომელთაც ამაზონთა მსგავსად სურთ ბრძოლებაში წასვლა, რათა იბრძოლონ ყველაზე მძვინვარედ. ამ სიმამაცით ბრძოლის ველზე ისინი გამოირჩევიან ყველა აღმოსავლელი ქრისტიანისაგან, ისე რომ სარაციები შიშით თუ პატივისცემით, აძლევენ უფლებას იერუსალიმში მათი დროშების ფრიალით შევიდნენ, როგორც ჯარისკაცები, რაიმეს გადახდის გარეშე, როდესაც ისინი მოდიან წმინდა საფლავში. მაგრამ აქვთ ეს დიდი მანკიერება, რომ ისინი არიან ყველაზე დაუნდობელი მსმელები, და არად აგდებენ ხალხს, რომელიც მათთან ერთად არ ტყვერება სასტიკად არიან დაჯერებულები, რომ შეუძლებელია რომელიმე ადამიანი იყოს ჭეშმარიტად მამაცი, ვინც არ არის სმის განსაკუთრებული მოყვარული. ამგვარად, ისინი არასოდეს მიდიან ბრძოლაში სანამ კარგად არ გამოთვრებიან, ამიტომ ბრძოლის ველზე სულ თან ატარებენ ღვინის ბოთლს თავიანთი სარტყლით და სანამ დაიწყებენ ბრძოლას ლაღად ცლიან მას ბოლო წვეთამდე (ათა მალიქ ჯუვეინი და ოლივერ პადერბონელიც დაახლოებით ამავეს წერენ. ბ. ჭ.) და მაშინ მძვინვარედ უტევენ მტერს, აღფრთოვანებულები ღვინისაგან, ნახევრად მთვრალები. ესაა ხასიათი ამ ქართველებისა, რომლებიც ახლა ყველაზე მეტად იყვნენ განრისხებულები კორადინზე, რადგან მათ უკითხავად მოარღვია კედლები წმინდა ქალაქს დანისტას ალყის დროს, რითაც საერთო ზიანი მიაყენა ყველა ქრისტიანს

უპირველესად. ისინი ხმამაღლა იმუქრებოდნენ, რომ შურს იძიებდნენ მასზე, ამ განზრახვისას, მალევე, როცა მათ ესმათ დამიეტას ალების ამბავი, მათმა მეფემ მიწერა ჯვაროსანთა მეთაურებს, რომ მიანიჭა სიხარული მათმა გამარჯვებამ, და რომ აღძრა ისინი მათ სვებედნიერებასთან შესაერთებლად. არწმუნებდა მათ, რომ მისთვის პირადი შეურაცხყოფა იქნებოდა, თუ კი არ შეუერთდება ამ დიდებულ მაგალითს, რომელიც მათ მისცეს. ამგვარად, მათ საბედნიეროდ მან გადაწყვიტა განეხორციელებინა ძლევამოსილი ლაშქრობა სირიაში, რათა დასხმოდა თავს კორადინს თვით მის სატახტო ქალაქ დამასკოში. მაგრამ ყველა ეს სამართლიანი იმედი ურწმუნოთა განდევნისა წმინდა მიწიდან სწრაფად მოისპო ორი უბედური შემთხვევის გამო, რომელმაც წარწყმიდა ყველა იმედი ქრისტიანებისა აღმოსავლეთში, პირველი ეს იყო, რომ როცა საქართველოს მეფე ემზადებოდა მისი წმინდა ომისათვის, მიიღო ცნობა, რომ თათრები, რომელთაც წამოიწყეს ფართო დაპყრობები აზიაში, მზად იყვნენ შეჭრილიყვნენ მის სამფლობელოში და ამან დააბრკოლა ეს ღირსეული მმართველი იმის განხორციელებაში, რაც ასე გულწრფელად განეზრახა კორადინის წინააღმდეგ“.³²

„ამ ახალმა ამბებმა ამდენად დიდი და მოულოდნელი ზარალის შესახებ, რომის პაპი ნიკოლოზ მეოთხე საოცრად გააკვირვა, რომელმაც გასულ წელს ყველა გზა გამოიყენა დასავლეთის ყოველი ქრისტიანის მამლუქთა წინააღმდეგ მიმართვისთვის, რომლებიც მუდმივად ემუქრებოდნენ პალესტინას. მან ძლიერი მოწოდებით, მოიწვია ევროპის ყველა მეფე და ისე კარგად გაიმარჯვა, რომ ინგლისის მეფე ედუარდმა თავი გამოაცხადა წინამძღოლად და ჰქონდა დიდი სამზადისი მთელ მის სამეფოში,

³² Mambourgus L., *The History of the Crusade; Expeditions or, The of the Chrifian Princes for the Conquest of the Holy Land*, London, 314-315.

რათა ყოფილიყო მზად ლაშქრობისათვის იმ დროს, რომელიც კეთილ პაპს ჰქონდა დასახელებული, რომელიც იყო დღესასწაული წმინდა იოანე ნათლისმცემლისა ათას ორას ოთხმოცდასამ წელს, ეს ჰგავდა ძლიერ გაელვებას ქექა-ქუხილისა, რომელმაც ძლიერ აღაფრთოვანა ისინი, მაგრამ ეს ხელს არ უშლიდა მათ გაეორმაგებინათ თავისი საქმიანობა, წერილების, ლეგატებისა და მქადაგებლების გაგზავნით, რომელნიც მისწვდნენ ყველა ადგილს, რათა მოეწოდებინათ ქრისტიანებისათვის აეღოთ ჯვარი, (შეერთებოდნენ ჯვაროსნულ მოძრაობას, ბ.ჭ.), რათა გაერთიანებულიყვნენ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ხელისუფლები, თათართა მეფეც, იბერები, ქართველები და სომხები თავიანთი ძალებით, ერთობლივად, საერთო მტრის წინააღმდეგ”.³³. (შეადარე **“REGESTA PONTIFICUM ROMANORUM”**: „ინგლისის მეფე ედუარდი აწარმოებს მიმოწერას, წმინდა მიწის გამოხსნისათვის თათართა ბატონთან თანამშრომლობით, აგრეთვე ქართველთა და სომეხთა მეფეებთან ერთად ბაბილონის წარმართი სულთნის წინააღმდეგ, [რომელიც] ჯვრის (=ჯვაროსნებს) მთავრი მტერია“).

³³ იქვე, 408.